wat hij hoopte dat eens zou worden een volledig systematische dogmatiek. De vraag wat het opvallende hierbij was, is ditmaal vrij gemakkelijk te beantwoorden. Want er zullen weinig of geen dogmatieken van gereformeerden huize zijn, die zich dergelijke brede — en toch op alle punten zakelijke en nóódzakelijke prolegomena zagen meegegeven!

Noodzakelijke prolegomena, want had niet steeds téveel de philosophie aan de theologie de voet dwars gezet, en werd het daarom niet ten hoogste tijd voor een scherpe „Auseinandersetzung" van deze twee?

En was daar niet Karl Barth, die in het bij Gereformeerden óók gebruikelijke idioom alleszins ongebruikelijke — en voor Gereformeerden onbruikbare — prolegomena liet verschijnen in de vorm van een „Lehre vom Wort Gottes"? Lagen daar nog steeds niet — van Gereformeerde zijde niét of slechts weersproken — werken van Kant en zijn volgelingen?

Bleef de theoloog-philosooph Schleiermacher niet tot op vandaag een dodelijk gevaar voor alle schriftuurlijke theologie? En Hegel? en de romantici?

Noodzakelijk dus, maar zakelijk ook! Want hier vindt men nu één van die wonderlijke dingen, die je geregeld weer verbazen bij het doornemen van Schilders omvangrijk oeuvre: bij eerste lezing voel je je totaal verloren temidden van die overweldigend vele ten tonele gevoerde personen en zie je geen uitweg meer in die ontstellende hoeveelheid feiten en gedachten, die daar door een speels vernuft als ogenschijnlijk overbodige uitweidingen worden uitgestald.

Maar ieder, die zich gedwongen zag te hèr-lezen, en nóg eens en voor de vierde maal te lezen, zag het wonder zich voltrekken: uit die eerst onoverzichtelijke massa van impressies werd ontegenzeggelijk het stalen geraamte zichtbaar, dat de in wezen streng-systematische K. S. daar allang tevoren geprojecteerd had. En pas dan bleek onweerlegbaar: hier staan weinig woorden te veel en niet veel woorden te weinig. Elk woord haast heeft recht op de daarvoor gereserveerde ruimte, omdat het later bij herhaling zal blijken gebruikt te zijn om dit kolossale bouwwerk-van-denkkracht een verantwoord fundament te geven.

Zorgvuldig bleek Schilder zijn terrein, het terrein van de gereformeerde theologisch-wetenschappelijke werker, af te bakenen. En niet een ogenschijnlijk toevallige schare van philosophische of theologische ketters werd aangevoerd om eigen intellect luister bij te zetten, integendeel: elk van deze „geciteerde" kreeg de betekenis van een baken, in die zin waarin een gestrand schip voor anderen een baken-in-zee heet te zijn.

Welnu, zó werd zorgvuldig door K. S. de vaargeul aangegeven waarbinnen het schip der gereformeerde theologie veilig kon gehoorzamen aan het bevel van de kapitein: volle kracht vooruit! Rode tonnen aan weerszijden, een angstig smalle doortocht soms; maar in de veilige strook water dan ook voldoende — en meer dan voldoende — waarborg voor de vereiste diepgang.

Dat is, dunkt ons, primair de grote betekenis van Schilder geweest. Het moge ons verdrieten dat hij geen volledige systematische dogmatiek heeft opgebouwd, maar hij had méér te doen. Naast kapitein was hij óók de man die in de kaartenkamer eerst de navigatiekaarten gedeeltelijk diende te tekenen, alvorens zelf vlot te kunnen opstomen en anderen toestemming tot vertrek te mogen geven. Vooraf stelde hij zich op de hoogte van èlke kolk, van èlke klip, van èlke stroming, ook van de diepere en voor het oog onzichtbare.

We denken daarbij even aan dát onderdeel der prolegomena, dat al dadelijk beslissend is voor heel de dogmatiek, en dat hier dan ook door hem aangestipt wordt: aangestipt — omdat hij elders (dictaten Encyclopaedie) op de bedoelde kwestie reeds breedvoerig inging — voor ons tevens een bewijs hoe hij de totale voor college-geven uitgetrokken tijd maximaal effectief wist te maken.

We bedoelen dit: geen dogmaticus kan een goede dogmatiek schrijven, tenzij het voor de theologie als geheel een uitgemaakte zaak is, óf er over God wel iets verstandigs te schrijven valt door een mens!

Agnostici van allerhande makelij hadden in deze reeds hun — ontkennend — oordeel geveld. De mystiek had de poging zélf al als onvruchtbaar en onvroom afgewezen. Rome zag zich met Thomas verdwalen in de problemen inzake de verhouding geloof-rede. Vele oudere Gereformeerden raakten, nog niet geheel aan de Roomse problematiek en dilemmatiek ontworsteld, het spoor bijster. De philosophie van Cartesius, Spinoza, later ook van romantiek en idealisme vermeerderden de moeilijkheden. En tenslotte kwam Barth, gnostisch „angehauchte" a-gnosticus, de verwarring vergroten door een schrift-opvatting en een leer van God, die aan diezelfde leer van God reeds de eerste pas hadden moeten afsnijden.

Inmiddels was echter de grote Kuyper — ook groot in Schilders ogen — het gereformeerde kerkvolk komen verrassen met een lijvige, driedelige encyclopaedie, een ongekende rijkdom. En nu is d i t de grote verdienste van Schilder geweest, dat hij van álle materiaal waarover hij de beschikking had, kennis nam en álles aantekende op zijn kaarten, met inbegrip van de route die Kuyper voorzichtig gewezen had. Doch ook de grote Kuyper was maar een mens; hij maakte eveneens fouten. Hij had voor klippen gewaarschuwd, en ieder zij hem daarvoor dankbaar. Maar hij had de rode tonnen wel eens verkeerd gelegd. En dus kwam in Schilders werk niet de lust tot, maar de voor levensbehoud noodzakelijke critiek op Kuyper aan het licht; de overweging, of de tijd voor zulk doen wel rijp was, kwam niet eens aan bod, of — zo zij al even mocht opgekomen zijn — dan moest ze toch aanstonds plaats maken voor die andere vraag, of het nódig was voor de kèrk. En deze vraag was voor Schilder geen vraag — evenmin als ze dat voor Kuyper geweest was.

M.a.w.: groter eer had Schilder niet aan Kuyper, groter dienst niet aan de kerken kunnen bewijzen, dan door zo minitieus — zijn dictaten getuigen ervan — Kuyper in zijn aantekeningen lengte na lengte te volgen! Critiek bleek gebiedende noodzaak, wilde het theologisch-wetenschappelijk schip niet op de klippen vastlopen, die Kuyper wel eens vergeten had te vermijden.

Welnu, Kuyper had als object van de theologie aangewezen de cognitio Dei ectype revelata, omdat hij het niet welgevoegelijk achtte dat mensen in hun denken God tot ob-ject zouden kunnen maken.

Maar Schilder trok de lijn van het gereformeerde denken, na ampele voorbereidingen, verder door met één forse streek: object is de Deus verbaliter revelatus! Of dat dan toch niet te brutaal gezegd was? Geen sprake van: „Als ik God neem als object, is dat geen loochening van de waarheid, dat wij God niet „onder de knie" kunnen hebben. Maar God heeft Zich bekend gemaakt..... heeft een verhaal van Zichzelf gegeven ..... Wie het zo construeert, die ducht heus geen gevaar meer, dat hij God tot object zal maken van zijn kant uit doch erkent een God..... Die in Zijn sermo Dei de Deo Zichzelf object gemaakt heeft van zijn eigen verhaal; en dat verhaal heeft perspicuitas!"

Zie, dat was Schilder op zijn best. Angstvallig zoeken naar de enig goede route — maar daarna dan ook zonder aarzelen volle kracht vooruit! Na schier eindeloze voorbereiding soms plotseling forse conclusies, waar ieder, die de moeite van na-denken neemt, mee vooruit kan. En dus, zoals hem vaak voor de voeten gegooid is, geen onvermogen om méér positieve dingen te zeggen, maar een nauwkeurig en bewust wéten met „hoeveel" (!) volstaan kon worden om de gehele gereformeerde theologie vooruit te helpen.

In deze stijl blijkt nu ook het vervolg van zijn dogmatiek gegeven: na de prolegomena volgt de locus de Deo, een uitzondering in de gereformeerde theologie. Immers velen beginnen met een locus de scriptura, maar „wij beginnen met God. Werpt men tegen dat hier eerst een locus over de kenbron van de leer van God gegeven moet worden..... dan zou eerst óók een locus de natura aan de orde moeten komen, want God is volgens art. 2 van de Geloofsbelijdenis te kennen uit twee middelen: de H. S. als klaarste en de geschapen wereld als secundaire kenbron. Evenwel wordt zo'n locus op deze plaats nooit gegeven, en dus zou het geven van een locus de S.S. op dit punt inconsequent zijn".

Weer een simpele conclusie, maar de voorbereidingen hadden elders al ruimschoots plaats gehad, denk maar aan de problemen van theologia naturalis en supranaturalis etc. Strict logisch houdt Schilder zich hier dan ook aan de door hem uiteindelijk gekozen methode van loci-ordening: historisch genetisch, in volle aansluiting aan de door hem hoog gewaardeerde Bavinck. Ook die keuze zélf was echter al zorgvuldig overwogen, zodat het gestelde probleem: eerst de locus de scriptura of eerst de locus de Deo? zonder moeite op korte termijn een oplossing kon vinden.

Tenslotte komt hij dan toe aan de leer van de eigenschappen, liever deugden Gods. En weer hetzelfde procédé, bijv. bij de bespreking van de simplicitas. Een scala van figuren, waarbij ook Kuyper niet ontbreekt. Want weliswaar had deze laatste over Gods eenvoudigheid veel goede dingen naar voren gebracht, de bekende polemiek tegen Doedes levert er de bewijzen van, maar op een beslissend punt capituleerde hij toch voor Thomas' Godsleer. Hoofdzaak voor beiden was immers dat God niet-gecomponeerd was; geen compositie van partes quantitativae, van forma en materia, van natura en suppositum, etc. etc.

Doch daarmee was niets meer bereikt, dan een even knappe als dorre logische speculatie. Niet de Schrift vulde hier het menselijk denken met haar rijke inhouden, die tesamen de enige, eenvoudige, lévende God laten zien, maar het scherpe vernuft van de geleerde Thomas, dat bovendien nog de heidense philosooph Aristoteles te hulp had geroepen. Met het gevolg dat de kerkmens zich tevreden moest stellen met een bloedarme abstractie van een onbeweeglijke God, wiens schoonste praedicaat mocht wezen, dat hij „de Zijnde" in metaphysische zin heette.

Welnu, ieder moet vandaag wel dankbaar zijn, dat Schilder de kerk van deze ellende heeft verlost. Want aanstonds toonde hij aan, dat Thomas, en op diens voetspoor gedeeltelijk óók Kuyper, geen descriptie van de God-der-Schriften had gegeven, maar alleen een — in zijn soort magistraal — Gods-**begrip** had opgebouwd. De draagwijdte van deze conclusie blijkt terstond weer hieruit, dat elk Godsbegrip in feite een verkapt Gods-**bewijs** is! M.a.w.: wie de constructie van Thomas overneemt, geeft daarmee impliciet te kennen, dat hij God „onder de knie" heeft, dat hij God van zijn (menselijke) kant uit tot ob-ject heeft gemaakt. En was dát juist niet, wat Kuyper zélf had trachten te vermijden, toen hij als object van de theologie niet God, maar de ectypische kènnis van God wilde aanwijzen?

Nog een ánder gevaar bracht deze scholastiek met zich mee: als simplicitas in de zin van niet-gecomponeerd-zijn het moolste praedicaat is, dat je God mag toekennen, dan wordt die simplicitas al te gauw een hóófddeugd in God, een afleidingsprincipe, waaruit gemakkelijk andere deugden Gods te deduceren zijn. Zo is het ook metterdaad Thomas vergaan, en in mindere mate..... Kuyper, want de eenvoudigheid hoort z.i. tot die deugden „die het wezen Gods bepalen"!

Maar, liet Schilder zien, dit houdt niets minder in dan dat de knappe mens gemeend heeft een geschikt principium divisionis voor de deugden van de onbegrijpelijke God te hebben gevonden, d.i. hubris par excellence! Vandaar dat angstvallig pogen, steeds weer bij elke eigenschap, om nóóit de menselijke rede, maar steeds alléén de Schriften aan het woord te laten komen: vuurbang was Schilder, voor alles wat zelfs maar in de verte leek op een Gods-begrip.

Welke elsen dit stelde aan de denk-kracht van hemzelf, en tevens van zijn leerlingen, is duidelijk voor ieder, die op dit punt zijn werk doorneemt: steeds weer moesten bij elke deugd teven alle ándere deugden Gods in rekening gebracht worden, en slechts voor een geniaal mens als Schilder was, bleef er de mogelijkheid — ondanks de enorme spannings-boog — aan deze opgave te voldoen. Maar wij zijn dankbaar, dat hij op deze wijze ons de schatten der Schrift kon en wilde laten zien. Nimmer bij hem een zich vastzetten op één

AMBT DER GELOOVIGEN.

De mensch is niet een brok natuur, en daarmee uit, maar hij is ambtsdrager, bij wien de natuurlijke gaven te functioneeren hebben naar een ambtelijke opdracht.

Het ambt aller geloovigen is met het geloof zelf gegeven. Wie de „republiek der kerk" wordt ingelijfd, wordt daar als gezalfde werker ontvangen.

Verzaakt het speciale ambt zijn roeping, dan treedt het ambt aller geloovigen in werking om in een herstelde kerkgemeenschap het bizondere ambt weer te kunnen doen functioneeren. *K. S.*

---

enkele, losse tekst, maar altijd weer uit het gehéél der Schriften concluderen tot descripties die, hoewel haast ondraagbaar zwaar geladen van inhoud — wij blijven voorzichtig —, naar onze zeer bescheiden mening tot nu toe het meest de bedoeling der Schrift intact lieten. Descriptie-bèschrijving, men versta dit goed, is géén circumscriptie-omschrijving: ook Schilder was niet bij machte God te de-fini-ëren in adaequate formuleringen. Het bewijs van zijn wetenschappelijk kunnen — maar tevens bewijs van zijn beleden onmacht in dezen — leverde de behandeling van de rechtvaardigheid Gods. Niet met één, maar met drie descripties verraste hij ons: zo arm zijn wij, aldus Schilder, dat wij met één niet volstaan kunnen; zo rijk, dat wij bij het licht van de Schrift onnoemelijk veel van God kunnen naschrijven. Hier wist de geleerde professor zich even laag — of hoog — te staan als de eenvoudigste confessor: hier was óók Schilder aan het eind van zijn „latijn"!

Terwille van de beschikbare ruimte moeten we het wel laten bij deze vluchtige notities. Wij hebben het voorrecht gehad, leerlingen te mogen zijn van een waarlijk grootse, gereformeerde professor.

Dat hij ook professor „van nature" was, daarvan gaf Schilder blijk op vele momenten. We denken aan dat bezoek, nog niet zo lang geleden, van enkele Groninger studenten, vallend tijdens de behandeling van de sanctitas. Dat is die dag een phaenomeen geweest: een magistrale rede, à l' improviste gehouden, een sublieme weergave van gedachten in geweldige zinnen, die zich de een na de ander aaneenrijgden tot een formidabel betoog. Doel en belang van dit college werden niet vergeten, maar de aanwezigheid van Groningen (Haitjema!) in de persoon van twee harer studenten ook niet! Voor wie het tempo kon bijhouden en de stof verwerken, werd het duidelijk, gaandeweg meer, dat de spits van het betoog gericht was óók tegen Barth en Haitjema. De een na de ander staakte het schrijven — er was ook geen schrijven tegen — en met klimmende verbazing merkte ieder, dat hier een dichterschriftgeleerde zonder noemenswaardige moeite en in waarlijk professorale stijl bezig was de goede naam van Kampens hogeschool hoog te houden.

Het is deze begaafde hoogleraar niet gegeven geworden zijn voornemen ten uitvoer te leggen, een systematische dogmatiek te voltooien.

Men moge dit betreuren, anderzijds betwijfelen wij, of iemand ooit kans zou zien met een dergelijk werk, als Schilder bedoelde te geven, klaar te komen. Wie zijn dogmatiek in de prolegomena en de locus de Deo begint, zó uitgebreid als hij dat deed, die zou aan een heel mensenleven nog te weinig gehad hebben. Want nog afgezien van zijn met de dag toenemende kennis, die hem dwong elk vroeger geschreven boek later aanmerkelijk aan te vullen, en daarbij steeds dieper af te steken: elke locus zelf van zo'n dogmatiek had enkele boekdelen apart moeten beslaan!

Nu heeft hij ons op dit terrein dus niet meer kunnen nalaten dan prolegomena en een fragment van de locus de Deo. En toch ook veel meer dan dat! Het wekt haast de indruk, dat Schilder gezien moet hebben, dat hij in tijdnood raakte. Want steeds worden in al zijn dictaten, her en der verspreid, en ook daarbuiten nog, problemen aangesneden, die ook elders, op hun eigen plaats in de dogmatiek, behandeld hadden kunnen worden. Hij wilde echter alle vrucht van zijn studie indienst-van-de-kerk aan de toekomstige leraars-derkerk wel meegeven. En zo vinden we — we kunnen bij lange na niet alles noemen — „Ansätze" voor een locus de foedere operum, de foedere gratiae en de salute, daar waar hij bijv. het probleem van de „algemene genade" bespreekt, voor een locus de Christo passim, voor een locus de homine in dictaat Ethiek VI (beeldrager Gods), voor een locus de peccato in zijn eerste drie dictaten, voor een locus de consummatione saeculi in Capita Selecta, etc. etc. Al met al, een rijke erfenis. Terecht merkte Prof. Deddens in zijn herdenkingsrede op, dat wij aan God verplicht zijn met dit nagelaten kapitaal te woekeren. Dat wordt ons gemakkelijk gemaakt, door de — nu voordélige — omstandigheid, dat Schilder ons geen afgerond geheel heeft nagelaten: „Ansätze" vragen als vanzelf om een vervolg. Dat deze situatie inderdaad voordelig is, kan een eenvoudige vergelijking ons leren. Zowel Kuyper als Bavinck was het vergund een complete dogmatiek aan de kerken voor te leggen. Reden waarom Honig meende te mogen volstaan met een handboek, dat de meningen van Kuyper zoveel mogelijk vergeleek — en trachtte met elkaar te verzoenen. Aan het slot van dit werk zou men zich als onderschrift kunnen denken: einde.

Doch, nu afgezien van al het andere, wij hebben deze rijke erfenis, dat Schilder ons leerde, in principe, zelfstandig te denken, en zo een eigen mening te vormen ook over een z.g.n. communis opinio — was zijn methode in de dogmatiek niet confessioneel-**kritisch**-synthetisch? M.a.w.: het onderschrift van Schilders werk mag, in volle overeenstemming met zijn eigen bedoeling, zo luiden: wordt vervolgd! Nl.: door de kerk! Zijn enorme litteratuur-opgave kan ieder de weg wijzen. En stelde Schilder zelf niet zoveel vertrouwen in zijn studenten, dat hij op één van de laatste colleges